

Mentální postižení

Detekce ve škole

Intervenční postupy učitele

doc. PhDr. Barbora Bazalová, Ph.D.

Barbora Bazalová

Dítě s mentálním postižením a podpora jeho vývoje

Terminologie

- Mentální postižení
- Mentální retardace
- Postižení intelektu
- Potíže v učení

Charakteristika

- nejedná se o časové opoždění vývoje, ale o strukturální vývojové změny
- dítě s Mp nepřirovnávat ke zdravému dítěti mladšího věku
- snížení intelektu
- projeví se v kognitivní, řečové, motorické a sociální oblasti
- nejvíce je zasažen proces učení, poznávání a orientace ve světě
- postižení trvalé

Hodnota IQ

- průměrný IQ činí 90–110 bodů
- Mp IQ 69 bodů
- při diagnostice nelze vycházet pouze z IQ, ale z dalších mnoha faktorů a zkoumání celé osobnosti jedince

Projevy Mp

- opožděný vývoj řeči, odchylky od normy
- myšlení konkrétní, mechanické, logické je narušeno
- potíže s abstraktními pojmy
- snížená schopnost sociální adaptace
- infantilismus
- hyperaktivita
- negativismus
- problémy s koordinací pohybů
- opoždění v oblasti jemné motoriky
- pomalejší tempo
- zapomínání
- roztěkanost

O co se může jednat u dítěte ve škole

- sociálně podmíněné mentální postižení (psychická a sociální deprivace, rodina i zařízení)
- hraniční pásmo mentálního postižení
- nevhodná výchova
- charakterové vlastnosti dítěte
- mix problémů

Příklad potíží ve škole (Bazalová, 2014)

- Zkřížená lateralita při dominanci pravé ruky a levého oka, slovní zásoba není plně rozvinuta, nesoustředěný, potíže s dodržováním pravidel a řešením problémových a konfliktních situací, problémy při práci ve skupině.
- Důvody pro odklad: Do MŠ nastoupil v 6 letech, u zápisu do ZŠ doporučen odklad školní docházky. Nezvládal úkoly pro předškoláky, nepoznal pravou a levou stranu, pletl si barvy, při výtvarném vyjádření velmi neobratný (spíše čmáral). Nedokázal vyjmenovat číselnou řadu, nezvládal jednoduché počty. Neurčil první hlásku ve slově, nevytleskal slabiky. Nezvládal grafomotorická cvičení, figurální kresba byla nevyzrálá. Obtíže se projevíly také v prostorové orientaci.

Příklad 2

- Rodiče silní kuřáci a často navštěvují pivnice.
- Začátky byly obtížné, hoch byl hlučný, vulgární, nepořádný, upovídaný, pomalý a agresivní, nebyl naučen na žádný řád, vztah k dětem byl nadřazený až zlý, časté záchvaty vzteku, tendence vzdávat úkol předem.
- Intervence učitelky: Začala jsem si všímat toho, co chlapce baví. Využila jeho lásky k vláčkům a za dobrou práci, poděkování, smazanou tabuli, za pěkně napsané cvičení, atd. si mohl hrát s vláčkem. Byla to pro něho motivace, došlo ke zlepšení chování i přístupu k práci.
- Vylepšili jsme vztahy mezi dětmi, samostatně začal řešit zadané úkoly, začal mít pozitivní vztah k učení, lépe formuluje a vyjadřuje své myšlenky, začíná respektovat názory jiných, naučil se pracovat ve skupině.

Dítě s Downovým syndromem

- Inkluze vhodná
- Množství zkušeností viz www.downsyndrom.cz
- Rytmus: www.rytmus.org
- Příklad z praxe viz moje kniha s. 30

Zařízení v rámci školy

- přípravná třída
- odklad školní docházky
- poradenské služby ve škole a mimo ni

Intervence

- Reuven Feuerstein: *Instrumentální obohacování* (v ČR hlavně u dětí s Downovým syndromem)
- názorné příklady
- pomalejší tempo
- opakování
- návštěva logopeda
- vytvářet vhodné podmínky pro rozvoj řeči (sociální prostředí, kvalita, četnost podnětů, emocionální vazby)

Ukázka postupů v IVP

- při samostatné práci zadávat přiměřené úkoly
- upravit úkol tak, aby se dal v zadaném časovém intervalu zvládnout
- pracovat v malých časových intervalech
- střídat činnosti
- přizpůsobit pracovní tempo aktuálnímu psychickému stavu
- nenechat, aby jen pozoroval okolí a nic nedělal
- zapojovat častěji do kolektivní práce
- povzbuzovat při práci pozitivním hodnocením a pochvalou.

Diagnostika Mp

- komplexní (pediatr, neurolog, foniatr, genetik, psychiatr, psycholog, speciální pedagog psychoped a logoped, sociální pracovník, rodiče, učitel)
- individuální přístup
- Praxe často bývá odlišná, v některých případech není diagnostika provedena včas, nepodílí se na ní tým spolupracujících odborníků a neprobíhá opakovaně v průběhu vývoje dítěte.
- inteligence
- adaptivní chování
- Nástroje pro běžnou populaci, nicméně výkony dětí s Mp je nutné posuzovat individuálně a v širším kontextu dalších okolností, například prostředí.

Mateřská škola jako diagnostické místo, pohled učitelky

- Tiché, zakřiknuté děvče, těžko se adaptovalo na nové prostředí a kolektiv, plačtivá, vzdorovitá, konflikt s kamarády řešila fyzickým napadnutím.
- V sebeobslužných činnostech nesamostatná a pomalá.
- Kresebný projev na nízké úrovni, při manuálních činnostech problémy (nedokázala držet nůžky, vymodelovat kuličku atd.), při pohybových hrách i mimo ně byla neobratná.
- Velmi špatná výslovnost.
- Po dvou měsících jsme s kolegyní promluvily s rodiči, několikrát byli pozváni na dopolední výchovnou činnost, aby viděli projevy dívky mezi vrstevníky, a nabídly jsme jim konzultaci se speciálním pedagogem či psychologem. Nesouhlasili. Od té chvíle se nám maminka začala vyhýbat, přestala s námi komunikovat a docházka dívky do školy byla velmi řídká.
- Po několika týdnech nastal zlom. Maminka sama přišla a požádala nás o rady a pomoc. Vyšetření v SPC ukázalo, že dívka má lehkou mentální retardaci.
- Po vypracování individuálního vzdělávacího plánu jsme ji integrovali. Po půl roce u holčičky došlo k velkému pokroku, hlavně v oblasti komunikace.
- Došlo k úmrtí matky, otec si našel novou partnerku, která měla stejně starou dceru. Dívka je obě přijala velmi dobře. Maminka s ní začala denně pracovat, chodí na konzultace do mateřské školy a spolupracuje s SPC. Má zájem o nové pomůcky i didaktické materiály. Dívka se zdá šťastná, zlepšila se v řeči, v oblasti zrakové a sluchové percepce, ráda a ochotně spolupracuje, do všeho se s chutí a s radostí zapojuje. Od září nastupuje do běžné základní školy.

Diagnostická místa

- lékařská zařízení
- školská zařízení (SPC: speciálně pedagogická centra se zaměřením na mentální nebo kombinované postižení, PPP: pedagogicko-psychologické poradny, které jsou zaměřeny převážně na diagnostiku školní zralosti či poruch učení, školy)
- další specializovaná zařízení v rezortu sociálním (neziskové organizace, které zřizují střediska rané péče, denní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením apod.)
- Seznamy SPC nebo PPP další informace na www.apspc.cz, www.nuv.cz, www.ippp.cz.

Fáze diagnostického procesu

- První fází je podezření rodiče nebo někoho v okolí (pediatra, přátel, školy atd.) a hledání informací.
- Následuje počáteční diagnostika u pediatra, psychologa, ve speciálně pedagogickém centru, na specializovaném pracovišti.
- Následuje komplexní specializovaná diagnostika po využití screeningových metod.
- Postdiagnostická fáze je obdobím hledání intervencí a nových informací, případně spolupráce se školou. Je třeba získat podrobné anamnestické údaje, a to jak osobní, tak rodinné, od těhotenství až po současnost.

Složky a dělení diagnostiky

- *Obsahová* (kognitivní schopnosti, motorika, emocionálně-volní složka atd.)
- *Metodologická* (metody a techniky sběru dat).
- Diagnostické nástroje lze dělit dle několika kritérií, například na klinické (anamnéza, rozhovor, pozorování, dotazník, analýza produktů činnosti, kazuistické studie atd.) a testové (didaktické testy, sociometrické testy, psychodiagnostické testy, testy inteligence, vývojové škály, testy specifických schopností a dovedností).
- *Z hlediska věku dítěte.* V určitém věkovém období se zaměřujeme na oblasti aktuálně řešené a je nutné používat diagnostické nástroje, které jsou modifikovány vzhledem k věku zkoumaného jedince (*raného a předškolního věku, období školní docházky, období dospívání, období dospělosti, období stáří*).

Diagnostické nástroje

- Specializované zkoušky specifických funkcí, schopností, sociability, adaptability a dalších oblastí.
- *Test pozornosti d2, Edfeldtův reverzní test, Vývojový test zrakového vnímání Frostigové, Zkoušku sluchové diferenciacce, Zkoušku znalostí předškolních dětí, Kondášovu obrázkovo-slovníkovou zkoušku, Heidelberský test řečového vývoje, Bruininks-Oseretsky Test of Motor Proficiency, Obrázkový test profesionální orientace, Orientační test dynamické praxe (OTDP, Míkův test), Rey-Osterriethovu komplexní figuru, Osobnostní dotazník pro děti (B-J:E.P.I.), Orientační test školní zralosti: Jirásek, Kern, Test laterality: Matějček, Žlab, Sovákův test laterality, Harrisův test laterality, Test obkreslování, Matějčkovu zkoušku čtení, didaktické subtesty: Pokorná, Zelinková, Kubová, Žáčková, Michalová atd., Zkoušky manuální zručnosti (např. Dexterimetr, Šroubky, Vidly), Škály nezávislého chování (SIB), Vinelandskou škálu sociální zralosti, Vinelandské škály adaptivního chování (VABS), Günzburgovu škálu (úroveň adaptivního chování), Diagnostickou zkoušku adaptivního chování (DABS), Rosenbergovu škálu sebehodnocení.*

Psychologické vyšetření

- posouzení kognitivních funkcí
- rozumových schopností
- jemné a hrubé motoriky
- hemisférové koordinace mozku
- pracovního tempa, kapacity výkonu
- Koncentrace
- emoční sféry
- volní složky
- sociální komunikace
- samostatnosti
- orientační úrovně smyslové percepce

Speciálně pedagogické vyšetření

- doporučení vhodných intervenčních opatření ve vzdělávání a v rodině
- posouzení psychomotorického vývoje
- řečových dovedností
- sociálních dovedností
- vizuopercepce
- grafomotoriky
- rozvoje vědomostí a dovedností vzhledem k věku dítěte a k zařazení dítěte do vzdělávacího zařízení
- pro inkluzi posoudit temperament, motivaci, vnímání sebe samého, sebepojetí, sebehodnocení, prožitky, zkušenosti, zájmy atd.

Oblasti rozvoje - tipy pro učitele

- řeč a slovní zásoba (básničky, pohádky);
- jemná motorika (modelování, zavazování tkaniček, hra s drobnými předměty);
- grafomotorika (kresba, omalovánky, správné držení tužky, grafomotorická cvičení);
- sluchové vnímání (vytleskávání rytmu, rozklad slov, vnímání zvuků);
- zrakové vnímání (barvy, třídění předmětů, puzzle, pexeso, skládačky);
- prostorová orientace (vlevo, vpravo, vpředu, vzadu, vedle, nad, pod);
- časová orientace (včera, dnes, zítra, ráno, v poledne, večer);
- myšlení (seskupování předmětů podle vlastností, opačné pojmy);
- početní představy (číselná řada, pojmy první poslední, více méně, stejně);
- paměť, pozornost (říkadla, písničky, vyprávět příběhy);
- společenské chování, základní dovednosti (pozdravit, poprosit, poděkovat, znát své jméno a bydliště, vyřídit drobnou záležitost);
- samostatnost (oblékání, stolování, hygiena).

Tip na publikace zabývající se jednotlivými oblastmi v předškolním věku

- J. Bednářová, V. Šmardová
- Viz Literatura v mojí publikaci výše.
- Jsou zaměřeny na zdravou populaci, nicméně materiál je po úpravě využitelný u dětí s mentálním postižením.

Další využitelný materiál

- www.inkluzе.upol.cz
- www.rvp.cz
- www.grafomotorika.eu
- příklady rozvoje některých složek viz moje publikace s. 61 a násl.

Rozvoj komunikace u integrovaného chlapce s Aspergerovým syndromem ve 3. ročníku:

- S asistentem pedagoga, IVP
- Podpora verbální i neverbální komunikace, orientace v sociálních vztazích a celkově ve třídě, správných reakcí na spolužáky a učitele.
- Učitelé mají pomáhat orientovat se v textu, neustále zjišťovat, zda rozumí učivu a zadávaným úkolům, případně vše vysvětlovat.
- Pomoc asistentky: „Pomáhá chlapci vyjádřit problém a formulovat jej. Vede jej k tomu, aby požádal o to, co potřebuje. Pomáhá mu s formulací jeho požadavků, popřípadě mu říká přesné věty, které opakuje. Pomáhá mu převádět gesta do slovního vyjádření. Na základě odpozorování předchozích konfliktů předchází napětí a tlumí je. Dává možnost chlapci se vypovídat, což mu hodně pomáhá.“
- Trpělivým přístupem se způsob komunikace hoča postupně mění a kvalitativně zlepšuje. V 1. ročníku při nespokojenosti křičel, bouchal rukama, kopal, kousal, měl velmi hlasitý projev, sám hluk nesnášel a reagoval na něj pištěním a zakrýváním uší. Nesnesl, aby vedle něho někdo seděl, mluvil jen o tom, co ho zajímalo. Ve 2. ročníku se projevy postupně zmírňovaly, méně kopal, více mluvil a vyjadřoval slovně svá přání. Na kratší dobu snesl vedle sebe spolužáka, postupně měl i zájem někoho vedle sebe mít. Ve 3. ročníku negativní projevy vymizely, když je nespokojený, mračí se, má zatnuté pěsti a přemýšlí, jak vyjádřit svůj problém. Pokud jej pojmenuje, zjevně se mu uleví. Sedí stále s někým v lavici, rád si povídá, ale upřednostňuje povídání o svých problémech. Postupně se naučil komunikovat ve vhodné chvíli, učí se pojmenovat svůj problém, překonat strach z komunikace za pomoci asistenta. Velmi těžce reaguje na změny, zejména osob (učitel, asistent).
- Příští rok dojde ke změně asistence z důvodu stěhování a je nutné se na tuto změnu připravit.